

UDK 27-43:327.39(4-67EU)

Primljeno: 14. 12. 2012.

Prihvaćeno: 21. 12. 2012.

DOPRINOS CRKVE EUROPSKOM ZAJEDNIŠTVU I IDENTITETU

Josip kardinal BOZANIĆ

Nadbiskupski duhovni stol
Kaptol 31, p.p. 553, 10 001 Zagreb
uzgnadb@zg.t-com.hr

Sažetak

U svom izlaganju autor govori o značenju Crkve u izgradnji europskog zajedništva i identiteta. Postavlja se pitanje: Što je to Europa, kakva je ona i kakvom bi trebala postati? Kakvo je europsko zajedništvo, što je to europski identitet? Koje su temeljne vrijednosti za čovječanstvo po kojima je kršćanska vjera dala pečat europskom identitetu? Kakvu ulogu ima Crkva u odnosu na Europu i njezine najnovije procese? Koji je poseban doprinos Crkva pozvana dati u izgradnji zajedničkoga europskog doma? Gdje je Hrvatska u svemu tome? Tim pitanjima autor pristupa u kontekstu crkvenih izazova našega vremena povezujući ih s perspektivom povijesnog trenutka u kojem se nalazi Hrvatska. Izlaganje je plod promišljanja koje je sazrelo tijekom desetogodišnjeg autorovog služenja Crkvi u Europi (2001. – 2011.) obnašanjem službâ: potpredsjednika Vijeća europskih biskupskih konferencija (CCEE) i člana promatrača Komisije episkopata Europske unije (COMECE), kao i pastira Crkve zagrebačke u Hrvatskoj, koja se, nakon nasilne izolacije u vrijeme komunističkog totalitarizma i nakon započete duhovne i materijalne obnove, nalazi u procesima izgradnje novoga europskog zajedništva.

Ključne riječi: Crkva, europske ustanove, kultura, identitet, ljudska prava, kršćanski simboli, nova evangelizacija.

Uvod

Iz perspektive povijesnog trenutka u kojem se nalazi Hrvatska, izazovno je i zahtjevno govoriti na temu »Doprinos Crkve europskom zajedništvu i identi-

tetu«. Prije svega, postavlja se pitanje što je to Europa, kakva je ona i kakvom bi trebala postati? Kakvo je europsko zajedništvo, što je to europski identitet?¹ Kakvu ulogu ima Crkva u odnosu na Europu i njezine najnovije procese? Koji je poseban doprinos Crkva pozvana dati u izgradnji zajedničkoga europskog doma? Gdje je Hrvatska u svemu tome?

Parafrazirajući papu Ivana Pavla II., mogli bismo reći da je teško zamisliti da jedan Hrvat može dublje promišljati o Hrvatskoj, a da pritom ne govori i o Europi te da naposljetku ne raspravlja o utjecaju što ga je na jednu i na drugu imala Crkva.² Naime, Hrvatska je dio Europe. Hrvatska je dio europskog kontinenta koji je omeđen određenim granicama.

1. Što je Europa?

Riječ »Europa« je semitskog podrijetla i označava »večer«, grčki »érebos«, tama. Prema jednoj legendi, Europa je bila kći kralja Agenora i unuka boga Posejdona. Zeus ju je, pretvorivši se u bika, prenio na Kretu, gdje je rodila tri sina. Prema drugoj legendi, Europa je bila božica zemlje koju je Zeus prenio na Kretu. Otac povijesti Herodot (oko 484. – 425. prije Krista) prvi imenuje Europu kao zemljopisni pojam.³

Uspostavom grčkih država i Rimskoga Carstva uz rub Sredozemlja oblikovao se kontinent koji će kasnije biti definiran kao Europa. Prodorom islama u sedmom i početkom osmog stoljeća područje koje je dotada predstavljalo jednu cjelinu oko Sredozemlja razdijeljeno je na tri cjeline, tri kontinenta: Aziju, Afriku i Europu.

Rimsko se Carstvo na Istoku, s Carigradom kao središtem, unatoč seobi naroda i prodoru islama, održalo sve do 15. stoljeća, točnije do 1453. godine, kada su Turci osvojili Carigrad. Istočno Rimsko Carstvo kasnije se proširilo na sjever u slavenska područja. Istodobno se Moskva proglašava trećim

¹ Širi pogled na postanak Europe, kako u povijesno-zemljopisnom tako i u vrijednosnom smislu, nalazimo u: Joseph RATZINGER, *Europa. Njezini sadašnji i budući teme-lji*, Split, 2005.; Marijan VALKOVIĆ, Europa, kršćanstvo i Crkva, u: *Bogoslovska smotra*, 65 (1995.) 3–4, 399–437; Christopher DAWSON, *Razumijevanje Europe*, Split, 2002.; ATTI DEL SIMPOSIO PRESINODALE (Vaticano, 28–31 ottobre 1991), *Cristianesimo e cultura in Europa. Memoria, coscienza, progetto*, u: *Il nuovo areopago*, 10 (1991) 3–4; ATTI DEL SECONDO SIMPOSIO PRESINODALE (Vaticano, 11–14 gennaio 1999), *Cristo sorgente di una nuova cultura per l'Europa alle soglie del terzo millennio*, u: *Il nuovo areopago*, 18 (1999) 1–2; Alberto KRALI (ur.), *L'identità culturale europea tra germanesimo e latinità*, Milano, 1988.

² Usp. IVAN PAVAO II., *Sjećanje i identitet. Razgovori na prijelazu tisućljeća*, Split, 2005., 93.

³ Usp. HERODOT, *Povijest*, Zagreb, 2000.

Rimom, čime se Rusija predstavlja kao novi *Sacrum Imperium*, kao zaseban dio Europe koji je ipak povezan sa Zapadom. Snažnije okretanje Rusije prema Zapadu dogodilo se za Petra Velikog, posebno premještanjem ruske prijestolnice u Sankt Petersburg 1712. godine. Tako Istok Rimskoga Carstva oblikuje zasebnu kulturnu cjelinu, koja se razlikuje od one u latinskoj Zapadnoj Europi. Istok napušta latinski jezik te preuzima drukčije pismo i uspostavlja drukčije crkveno uređenje.

Zapadni dio Rimskog Carstva formalno je okončan 476. godine. Prodorom islama južni dio Sredozemlja ispao je iz dotadašnjega kulturološkog kruga, ali granice kontinenta se istodobno pomiču prema sjeveru, sve do Skandinavskoga poluotoka i Britanije. Time započinje novi proces formiranja zemljopisnog i kulturnog identiteta koji je dovršen za vladavine Karla Velikoga (747. – 814.). Sada se tu, u novom značenju, pojavljuje drevni naziv Europe. Težište širenja Europe pomaknuto je od Sredozemlja prema sjeveru, a sam pojam Europa sve se više poistovjećuje s pojmom Zapadne Europe.

U širem smislu Europu se definira kao nešto različito od Azije. No, postavljanje granice na Uralu vrlo je proizvoljno, jer i područje istočno od tog gorja predstavlja svojevrsnu podstrukturu Europe. Podjela kršćanstva na rimsko-katoličko i bizantsko-pravoslavno, zatim turska osvajanja i pad Carigrada 1453. godine, razlogom su da se otada pod pojmom Europa shvaća ono područje koje nije pod Turcima. Podjelu na Istok i Zapad Europskog kontinenta produbio je i komunizam u dvadesetom stoljeću, osobito konferencijom na Jalti (1945.), koju je u praksi trajno podržavao. Stoga možemo zaključiti da je, zemljopisno gledano, Europa samo mali dio euroazijskog kontinenta. Nije moguće sasvim precizno odrediti zemljopisne granice Europe. Na pitanje: Što je zapravo Europa, gdje počinje, a gdje završava?, kardinal Ratzinger odgovara: »Europa nije kontinent koji se potpuno može izreći zemljopisnim pojmovima, naprotiv ona je kulturalni i povijesni pojam.«⁴

2. Razvoj europskog identiteta

Evangelizacija Europe povezana je s početkom kršćanstva. U Djelima apostolskim čitamo da je sveti Pavao, dok je naviještao evanđelje u Maloj Aziji, na otajstven način bio pozvan da prijeđe u Europu (Dj 16,9). Evanđelje su dakle u Grčku i Rim donijeli sami apostoli. Evangelizacija je dala temeljni doprinos oblikovanju Europe i europskog duha. Uloga Crkve u odnosu na Europu u

⁴ Joseph RATZINGER, *Europa. Njezini sadašnji i budući temelji*, 11.

njezinu nastajanju sastoji se prije svega u naviještanju Isusa Krista i njegove Radosne vijesti. Svojim poslanjem naviještanja Isusove poruke spasenja Crkva neizravno promiče kulturu.

S obzirom na korijene iz kojih je izrasla europska kultura, može se govoriti o različitim izvorima europske civilizacije. »Tu treba spomenuti duh antičke Grčke i Rima, doprinos keltskih, germanskih, slavenskih, ugro-finskih naroda kao i utjecaj židovske kulture i islamskog svijeta. No ipak, mora se priznati kako su, povijesno gledano, ta nadahnuća pronašla u židovsko-kršćanskoj tradiciji snagu koja je bila u stanju uspostaviti među njima skladnu cjelinu, učvrstiti ih i promicati. Riječ je o činjenici preko koje se ne smije olako prijeći; naprotiv, u procesu izgradnje 'zajedničkoga europskog doma' potrebno je uvidjeti kako to zdanje mora počivati također na vrijednostima koje svoje najpotpunije očitovanje nalaze u kršćanskoj tradiciji. Uzeti to na znanje koristit će svima«⁵, naglašava Ivan Pavao II.

Veoma razgranati kršćanski korijeni utjecali su na priznavanje vrijednosti ljudske osobe s njezinim neotuđivim dostojanstvom, svetosti ljudskoga života sa središnjom ulogom obitelji, važnosti obrazovanja i slobode misli, slobode govora i vjeroispovijesti, kao i zaštiti prava pojedinaca i skupina, na promicanje solidarnosti i općeg dobra te na priznavanje dostojanstva rada. Na kršćanskim korijenima temelji se i nastojanje da se politička moć podvrgne zakonu i poštivanju prava pojedinaca i naroda.

Gledano u cjelini, primjećuje profesor Marijan Valković: »Dosadašnja europska civilizacija pokazala je, među svim civilizacijama, najveći stupanj adaptacije i prihvaćanja elemenata iz više kultura ili civilizacija, postajući tako svojevrsna civilizacija s veoma rastezljivim identitetom i šarenilom kulturnih elemenata (43 jezika, 3 pisma itd.), na relativno malom zemljopisnom prostoru.«⁶ Možemo zaključiti da je europski kontinent, unatoč malom zemljopisnom prostoru, imao ogroman utjecaj na svjetska zbivanja, koliko u dobru toliko i u zlu.

Sasvim općenito valja reći da je u prvom tisućljeću istočni, bizantski dio Europe bio kulturno i gospodarski razvijeniji od latinskoga zapadnog dijela. Istok je u tom razdoblju davao ton i kršćanstvu i ukupnoj civilizaciji. Međutim, ono što se danas smatra europskom ili preciznije rečeno zapadnoeuropskom civilizacijom, čime je u novije doba prožet cijeli svijet, uglavnom je plod utjecaja

⁵ IVAN PAVAO II., *Ecclesia in Europa – Crkva u Europi. Apostolska postsinodska pobudnica o Isusu Kristu koji živi u svojoj Crkvi – izvoru nade za Europu* (28. VI. 2003.), Zagreb, 2003., br. 19.

⁶ Marijan VALKOVIĆ, *Europa, kršćanstvo i Crkva*, 402.

latinske Zapadne Europe drugoga tisućljeća. To je područje obilježeno velikim kulturnim i umjetničkim pravcima, poput gotike, renesanse, baroka, humanizma i prosvjetiteljstva. Tu je došlo do nove podjele u kršćanstvu: na katolički i protestantski svijet. U zapadnom dijelu kontinenta razvija se građanski, ili tzv. »treći stalež«, koji će dati pečat novovjekovj Europe. U tom se dijelu Europe događaju revolucije: francuska, industrijska..., tu se rodio i komunizam koji se kasnije nametnuo Istočnoj i Srednjoj Europi.

Na Zapadu se, već od početka konstantinovskog razdoblja, naučava dualizam vlasti. Naime, nauk o razlikovanju duhovne i svjetovne vlasti u petom će stoljeću klasično formulirati papa Gelazije. Tim je naukom uvedena odijeljenost i razlikovanje dviju vlasti, što je bilo od velike važnosti za kasniji razvoj Europe. Zapad je imao važnu ulogu u bolnom, ali i veoma korisnom procesu odvajanja Crkve od države, što ga je u XI. stoljeću započeo papa Grgur VII. boreći se za autonomiju Crkve protiv njemačkog cara Henrika IV.

Politički gledano, taj je proces u korijenu kako sekularizacije tako i nastajanja modernih država u Europi. Upravo taj proces omogućio je oblikovanje pravnih temelja za načelo odijeljenosti Crkve i države, što je vlastito Zapadu. To razgraničenje nije jednostavno ostvarivati ni danas, jer i s vjerske i s političke strane ima pobornika za cjelovitošću, naime ima čežnje da se vlastita moć nametne drugome. U prošlosti je to uzrokovalo neizmjerne patnje, ali isti je problem kao životni zadatak prisutan i danas te ostaje otvorenim pitanjem i za budućnost Europe.

3. Novo zajedništvo u Europi

Ideja o izgradnji »zajedničkoga europskog doma«, koristeći taj izričaj blaženoga pape Ivana Pavla II., posebno je došla do izražaja nakon Drugoga svjetskog rata.⁷ Naime, slomom fašizma i nacionalsocijalizma, s jedne strane, kao i učvršćivanjem komunizma u Srednjoj i Istočnoj Europi, s druge strane, došlo je do snažnog buđenja svijesti o kršćanskim vrijednostima kao i do težnje za ujedinjenjem Europe na tim vrednotama. Valja, međutim, istaknuti činjenicu da je ta ideja nastala i razvijala se u dijelu Europe koji nije bio pod komunističkom vlašću, kao i to da su njezini pobornici bili političari koji su ujedinjenu Europu zamišljali na temeljima zajedničke kršćanske baštine.

Temeljna pretpostavka utemeljitelja novoga europskog zajedništva bila je da se srce Europe nalazi u središtu Europe karolinškoga doba, stoga su sje-

⁷ Usp. HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Pismo hrvatskih biskupa povodom pristupnih pregovora za ulazak Republike Hrvatske u Europsku Uniju*, Zagreb, 2000.

dišta uspostavljena u Strasbourgu i Bruxellesu. Međutim, Ivan Pavao II., papa iz zemlje koja je »svojim korijenima slavenska među Latinima i latinska među Slavenima«⁸, od početka svoga pontifikata (1978. – 2005.) govorio je o ujedinjenoj Europi, od Atlantika do Urala, ponavljajući ideju o duhovnom jedinstvu Istoka i Zapada Europe.⁹

4. Zajedničke europske ustanove

U Zapadnoj Europi su nakon Drugoga svjetskog rata počele nicati zajedničke europske ustanove, zahvaljujući zalaganju tamošnjih vodećih katoličkih političara Roberta Schumana, Jeana Monneta, Konrada Adenauera, Alcidea De Gasperija, kao i ohrabrenju Svete Stolice te potpori drugih kršćanskih Crkava.

4.1. Vijeće Europe

Kao prva europska institucija utemeljeno je 1949. godine Vijeće Europe sa sjedištem u Strasbourgu. Vijeće Europe donijelo je 1950. godine *Europsku konvenciju o ljudskim pravima*, nastalu suradnjom katoličkih stručnjaka. Spomenuta *Konvencija* je u skladu s kršćanskim etičkim načelima i vrijednostima. U Vijeću Europe bilo je na početku 10 država članica, a danas ono okuplja 47 država članica, što znači čitav europski kontinent. Sveta Stolica ima u Vijeću svoga posebnog izaslanika, sa *statusom stalnoga promatrača*. Moglo bi se reći da nadležnost Vijeća Europe prije svega obuhvaća pitanja koja zanimaju Crkvu, a ta su pitanja često etičke i pravne naravi. Vijeće se Europe u stvari smatra promicateljem Europe ljudskih prava, demokracije i stečevina vladavine prava. Pri Vijeću djeluju i brojne nevladine organizacije (ONG).

4.2. Vijeće europskih biskupskih konferencija

Europskoj ustanovi, koju čini 47 država članica Vijeća Europe, odgovara Vijeće europskih biskupskih konferencija¹⁰ (CCEE), s Tajništvom u St. Gallenu. Uloga

⁸ IVAN PAVAO II., *Atto europeistico a Santiago de Compostela*, u: *L'Osservatore Romano*, 11. XI. 1982.

⁹ Usp. IVAN PAVAO II., *Profezia per l'Europa*, Mario Spezzibottiani (ur.), Casale Monferrato, 1999. Knjiga na 1020 stranica donosi govore, intervjue i apele pape Wojtyły o Europi.

¹⁰ Više informacija o CCEE-u može se naći na Internet stranici www.ccee.ch i u izlaganju predsjednika CCEE-a, kardinala Pétera Erdóa koje je održao 29. rujna 2011. godine tijekom 41. plenarnoga zasjedanja CCEE-a u Tirani, Arhiv CCEE-a, St. Gallen.

CCEE-a je jačanje katoličkog zajedništva na cijelom kontinentu. Crkva je na Europu uvijek gledala kao na cjelinu, koja doduše ima »dva plućna krila«¹¹. CCEE je ustanova, koja je nastala početkom sedamdesetih godina prošloga stoljeća s namjerom da već tada predstavlja Crkvu cijele Europe. Konstitutivno zasjedanje CCEE-a održano je u Rimu, od 23. do 24. ožujka 1971. godine. Vijeće europskih biskupskih konferencija se od početka svoga djelovanja pro-ročki uzdizalo nad željeznu zavjesu koja je oštro dijelila europski kontinent na istočni i zapadni dio, i to u vrijeme kada svijet politike još nije mogao niti sanjati o Europi preko željezne zavjese.

Povijesni događaji u razvoju Europe, vezani uz 1989. godinu, utjecali su na obnovu tog tijela. Tako su, prema želji pape Ivana Pavla II., članovima CCEE-a 1993. godine postali predsjednici biskupskih konferencija, umjesto dotadašnjih biskupa delegata pojedinih biskupskih konferencija. Time je Vijeće dobilo posebnu važnost. Izrađeni su novi statuti koji su odobreni u prosincu 1995. godine.

Danas su članice CCEE-a 33 biskupske konferencije Europe, koje pravno predstavljaju njihovi predsjednici.¹² Članovi CCEE-a su i nadbiskupi

¹¹ IVAN PAVAO II., *Allocutio Lutetiae Parisiorum ad Christianos fratres a Sede Apostolica seiunctos habita*, 31. V. 1980., u: *Acta Apostolicae Sedis*, 72 (1980.), 704.

¹² Biskupska konferencija je skupština biskupa nekog naroda ili određenog područja. U Europi postoje 33 biskupske konferencije (uključujući i Tursku), koje predstavljaju vjersku sliku Europe. Ona je raznovrsna zbog različite prisutnosti katolika u svakoj pojedinoj zemlji. Postoje biskupske konferencije u zemljama s većinskim katoličkim stanovništvom, a to su: Austrija, Francuska, Hrvatska, Litva, Mađarska, Malta, Poljska, Portugal, Slovačka, Slovenija i Španjolska. Najmanja biskupska konferencija je na Malti, s gotovo stopostotnim katoličkim stanovništvom. Postoje zemlje s dubokom katoličkom tradicijom, koje su danas snažno obilježene sekularizacijom, poput Belgije, Nizozemske i Irske. U nekim zemljama, kao što su Njemačka, Švicarska i Češka, kršćani su podijeljeni u dvije većinske vjeroispovijesti (katoličku i protestantsku), odnosno u Latviji u tri većinske vjeroispovijesti (katoličku, luteransku i pravoslavnu). U nekim zemljama katolici pak čine manjinu, koja je vrlo utjecajna, kao što je to slučaj u Engleskoj i Walesu te u Škotskoj. Postoje biskupske konferencije u zemljama u kojim su pripadnici Katoličke crkve u znatnoj manjini, bilo u odnosu na luteransku Crkvu (za pet skandinavskih zemalja postoji jedna biskupska konferencija), bilo u odnosu na pravoslavlje (Bugarska, zatim ogromna Rusija, koja ima samo dva katolička biskupa u europskom dijelu i dva u azijskom dijelu). Posljednjom migracijom stanovništva u Grčkoj su se prilike promijenile. Naime, danas u Grčkoj ima oko 400 000 katolika u odnosu na donedavno oko 40 000 katolika. Nedavno je uspostavljena Međunarodna biskupska konferencija »Svetih Ćirila i Metoda«, koja obuhvaća katoličke biskupe Srbije, Crne Gore, Makedonije i Kosova. Ukrajina je jedina zemlja u Europi koja ima dvije biskupske konferencije, a to su: Biskupska konferencija Latinske crkve i Sinod Katoličko-bizantske crkve. U Rumunjskoj su katolički biskupi istočnoga obreda u zajedničkoj biskupskoj konferenciji s biskupima latinskoga obreda. Ima biskupskih konferencija u Europi u zemljama gdje su katolici u manjini u odnosu na islam, poput Bosne i Hercegovine, Albanije te Turske, u kojoj je ostalo još samo oko 30 000 katolika.

Luxembourg kao i Kneževine Monaco te biskup Cipra za maronite i biskup Chişinăua (Moldavija). Posljednji je kao član pridružen CCEE-u biskup eparhije Mukačevo za rutene bizantskog obreda u Ukrajini.

4.3. Konferencija europskih Crkava

Konferencija europskih Crkava (KEK), koja najbliže odgovara Vijeću europskih biskupskih konferencija (CCEE), ekumenska je ustanova za kršćane nekatočke koja okuplja 120 Crkava i kršćanskih zajednica iz 38 zemalja s 43 udružene organizacije.

4.4. Organizacija za europsku sigurnost i suradnju

Dobro je ovdje podsjetiti na Organizaciju za europsku sigurnost i suradnju (OSCE), koja od 1995. godine ima status stalne ustanove na temeljima Konferencije za europsku sigurnost i suradnju. Sjedište joj je u Beču, a osnovna zadaća promicanje mira, sprečavanje ratnih sukoba i pomoć u kriznim situacijama. Utemeljena je na Pariškoj povelji za novu Europu (1990.), a u njezinom je sastavu 56 država Europe, Srednje Azije i Sjeverne Amerike. Sveta Stolica je punopravni član te sigurnosne organizacije. U Helsinškom procesu, započetom 1973. godine, koji je prethodio stvaranju te organizacije i njezinom proširenju na središnji i istočni dio Europe, OSCE puno duguje suradnji sa Svetom Stolicom, posebno njezinom promoviranju priznavanja slobode savjesti i vjerske slobode. Naime, Ivan Pavao II. je postojano naglašavao da je vjerska sloboda temelj drugih građanskih sloboda.

4.5. Europska unija

Europska unija, koja se tako naziva od 1992. godine (Ugovor iz Maastrichta), još uvijek okuplja 27 država. Ta je ustanova započela skromno sa šest zemalja utemeljiteljica *Europske zajednice za ugljen i čelik* (CECA) 1950. godine. Rimskim ugovorom iz 1957. godine ona postaje *Europska ekonomska zajednica*. Europska unija je, u svojoj ne dugoj povijesti, bila izložena raznim krizama te doživjela više strukturalnih promjena.

Pri Uniji je od 1970. godine u Bruxellesu akreditiran apostolski nuncij. Međutim, diplomatski odnosi između Europske unije i Svete Stolice uzajamno su uspostavljeni tek 2006. godine. Možemo reći da do Ugovora iz Maastrichta Europska unija nije tretirala područja koja bi bila od posebne važnosti za

Crkvu. Svrha dotadašnje Europske zajednice bila je isključivo ekonomske i monetarne naravi. Usporedo sa širenjem ciljeva uvrštena su u područje mjero-davnosti Unije socijalna i kulturna pitanja. Otada se više »Europa vrijednosti« iz Strasbourga ne može suprotstavljati »Europi tržišta« iz Bruxellesa.

Sa strane katoličkih biskupa Europe sugovornik Europske unije je Komisija episkopata europske zajednice (COMECE) sa sjedištem u Bruxellesu. Nju čine biskupi delegati biskupskih konferencija zemalja Europske unije.

Druge kršćanske Crkve i zajednice predstavlja Europska ekumenska komisija za Crkvu i društvo (EECCS).

Ovdje bih spomenuo da je 10. siječnja 2008. godine više od 400 muslimanskih organizacija iz 28 europskih zemalja, uključujući i Tursku, potpisalo *Deklaraciju europskih muslimana*. U 26 točaka dokumenta spominju se prava i obveze muslimana koji su pozvani na »ozbiljnu i mirnu integraciju« te odbacivanje svakog oblika fundamentalističkoga terorizma. Oni pak zahtijevaju pravo na izgradnju džamija i na održavanje propisa svoje vjere.

Važeći *Lisabonski ugovor* ne dovodi u pitanje status što ga na temelju prava imaju Crkve i vjerske zajednice u državama članicama Europske unije, priznaje njihov identitet i specifični doprinos što ga daju društvu te želi s njima održavati transparentan i trajan dijalog.

Dijalog Crkve i Europske unije obuhvaća niz tema socijalne etike.¹³ Dijalogizirati je doduše puno lakše kada se raspravlja o socijalnim i ekonomskim temama nego kada su na redu velika antropološka pitanja. COMECE je uputio brojne poruke o nezaposlenosti, o siromaštvu, društvenoj marginalizaciji, o imigraciji i pravu na azil, o načelu supsidijarnosti u odnosu na centralizam, o ekologiji, o biotehnologiji. Izjave Komisije glede tih pitanja nailaze na pohvale u tijelima Europske unije. Ali postoji dubok jaz među sugovornicima kada se raspravlja o pitanjima vezanima uz život, *gender* (rod) i brak, što je znak da je kršćanski govor sve manje prihvaćen u europskom okruženju. Crkveno se gledište sve više isključuje. Svjedoci smo izokretanja perspektive. Crkva je donedavno smatrala da je upravo ona duhovno i kulturološki oblikovala Europu. Danas prijeti opasnost da se na tu istu Crkvu gleda kao na jednu od lobističkih skupina.

Ovdje valja naglasiti važnost lobiranja za funkcioniranje europskih institucija. Lobiranje je u tom smislu dominantna kultura u Bruxellesu, na što Crkva nije navikla. Svi se bave lobiranjem: nevladine organizacije, poduzeća i udruženja. U Bruxellesu čak postoji Europski viši institut za lobiranje koji

¹³ Usp. Adriano H. VAN LUYN, *L'Unione europea e la dottrina sociale della Chiesa. In cammino verso Emmaus*, Città del Vaticano, 2009.

poučava tom zanatu. Procjenjuje se da u Bruxellesu ima oko 25 000 lobista i više od 2 000 skupina koje stvaraju pritisak na europske institucije.

Kako bi se donekle unijelo reda u taj složeni svijet, Europska komisija je izradila javni registar svih kategorija koje su nabrojene u čl. 16C *Lisabonskoga ugovora*. No, kad je riječ o vjerskim zajednicama drugačije se postupilo. Crkve i vjerske zajednice uključene su u paragraf 11 »Posebnih odredbi« internoga ugovora. Naime, određeno je da Crkve i vjerske zajednice ne ulaze u registar. Međutim, njihovi predstavnički uredi, te uredi i mreže preko kojih ostvaruju kontakte s institucijama Europske unije, kao i njihove udruge, trebaju biti registrirani.

5. Odnosi vjerskih predstavnika i europskih institucija

Želim se ukratko osvrnuti na jedan noviji dokument Vijeća Europe: Preporuku 1962. o »Vjerskoj dimenziji interkulturalnoga dijaloga«, koju je 12. travnja 2011. godine prihvatila Parlamentarna skupština Vijeća Europe. Tekst je zanimljiv radi upoznavanja stanja duha europskog sugovornika dok dijalogizira s vjerskim predstavnicima. Tekst *Preporuke* podsjeća države članice Vijeća na zauzimanje oko »zajedničkih temeljnih vrijednosti«, odnosno da svojim djelovanjem osiguravaju uvjete u kojima će se poštivati dostojanstvo čovjeka, vladavina prava, demokratska načela i pravna država. *Preporuka* na restriktivan način vrednuje čl. 9. *Europske konvencije o ljudskim pravima*.

U *Preporuci* stoji da je »vjerska sloboda kao i sloboda filozofskoga i laičkoga pogleda na svijet neodvojiva od bezrezervnog prihvaćanja sviju temeljnih vrijednosti koje čuva Konvencija«. Međutim, Konvencija ne govori o takvom međuodnosu. Ako bolje razmotrimo što se želi postići tim tekstom, vidimo da se sugerira sljedeći stav: vjerske zajednice da, ali samo ukoliko bezrezervno surađuju na laičkom europskom planu koji je unaprijed postavljen. Kulturne različitosti imaju pravo postojanja – »one su normalna činjenica« – sve dok poštuju gore navedene zajedničke vrijednosti.

Preporuka ide i puno dalje te savjetuje državama članicama da se zanimaju za religijsko obrazovanje, posebno da se brinu o kvaliteti vjerskog odgoja, kao i prikladnoj formaciji vjerskih službenika. O pokušaju ograničavanja unutarnje autonomije vjerskih institucija govori i nastojanje *Preporuke* koja vrlo zamršenim izrazima poziva odgovorne u vjerskim zajednicama da svoje vjerske postavke što više prilagode europskim vrijednostima.

6. Zalaganje za obnovu kulture

Iz navedenoga proizlazi da su problemi, koji se nalaze u pozadini svakog oblika nazočnosti Crkve u javnom djelovanju, upravo pitanja odnosa Crkve prema kulturi te da je odlučujući doprinos što ga Crkva danas u vremenu izazova nove evangelizacije može dati onaj kulturne naravi.

Kultura današnjice je pod velikim pritiskom ideologije relativizma, koja tvrdi da ne postoji ništa što bi imalo karakter apsolutnoga i nepromjenjivoga, već da je sve »relativno« – uvjetovano osobama, slobodama, vremenom, mjestom, konkretnim situacijama. Preciznije rečeno, ne postoji istina i laž, dobro i zlo, nešto što ima univerzalno značenje i apsolutnu vrijednost, već se istina i dobro, laž i zlo mogu izmjenjivati, ili što je još gore mogu imati različita značenja, jer su uvjetovani određenim povijesnim razdobljem, okolnostima, a posebno čovjekovom slobodnom odlukom ili njegovim osjećajima.

Svjесni smo da je veći dio čovjekova života i djelovanja u određenoj mjeri »relativan«, odnosno uvjetovan različitostima vremena, kulture i okolnosti, ali problem relativizma je upravo u tome što tvrdi da »ništa« nije apsolutno, štoviše da apsolutna i univerzalna dimenzija i ne postoji. »Stvara se diktatura relativizma koja ne priznaje ništa kao konačno te za posljednje mjerilo postavlja vlastito ja i njegove prohtjeve.«¹⁴ Ta je ideologija postala načinom života i praksom koja je prisutna u mnogim područjima i koja se na različite načine izražava.

Pitanje se relativizma ponajprije pojavljuje na području morala i etike. Jesu li dobro i zlo objektivne, apsolutne i nepromjenjive stvarnosti ili »relativne« – uvjetovane povijesnim mijenama, našom slobodom i odlukama? Kada u Europi raspravljamo o vrijednostima, svi se manje-više slažemo glede popisa tih vrijednosti. I u *Lisabonskom ugovoru* govori se o *poštivanju ljudskoga dostojanstva, slobode, demokracije, jednakosti, pravne države i o poštivanju ljudskih prava*. Mogli bismo biti zadovoljni s Europom koja se želi temeljiti na tim vrijednostima. Međutim, stvari nisu tako jednostavne.

Upravo kad se govori o vrijednostima postoji opasnost od prazne retorike. Naime, postiže se suglasnost s obzirom na same riječi, ali teže se postiže slaganje o sadržajima vrijednosti, njihovom utemeljenju i tumačenju. U ime istih vrijednosti u Europi se mogu zastupati sasvim protivna stajališta. Na ljudsko se dostojanstvo jednako pozivaju oni koji govore protiv abortusa i eutanazije, kao i oni koji promiču pravo na abortus i eutanaziju. Prema tome nameće se pitanje: Što ljudsko dostojanstvo doista znači?

¹⁴ Joseph RATZINGER, *Homilija na misi za izbor Rimskog prvosvećenika*, 18. IV. 2005.

Prijeđemo li na područje društvenoga i političkoga života, postavlja se sljedeće pitanje: Jesu li prava i obveze koje su u temeljima suživota ljudi objektivne, apsolutne i racionalne ili se njihov sadržaj gubi u mnoštvu tumačenja jer su »relativna« – uvjetovana različitim religijama, kulturama, filozofijama, ideologijama, ekonomijama?

I pitanja o smislu čovjekove egzistencije mogu se također rastopiti u relativizmu. Danas se u Europi ponovno i jasno čuju egzistencijalna pitanja: Može li se govoriti o objektivnom, čvrstom i apsolutnom smislu života i povijesti, ili »smisao života« i ne postoji, ili je riječ samo o različitim, malim i brzim/instant svrhama koje se odnose na životne uspjehe, užitak, želje, osjećaje i sreću? Ne smijemo zanemariti činjenicu da u Europi godišnje oko 50 000 ljudi počini samoubojstvo, kao i to da je upravo suicid najveći postotak smrtnosti mladeži u petnaestak europskih država. Ukoliko je smisao života »relativan«, vrijedi li živjeti i onda kada život postane izuzetno težak?

Relativizam postavlja radikalno pitanje i pred svijet znanja i spoznaje. Je li ljudski razum sposoban obuhvatiti istinu o stvarnosti, objektivno spoznati stvari onakvima kakve jesu, ili je ta spoznaja isključivo relativna, uvjetovana stajalištem pojedinca, subjekta, tumačenjem misaonih strujanja?

Područje na kojem očito kraljuje relativizam jest područje medija. Postoje li objektivne činjenice, stvarnost, vrijednost i istina, ili su činjenice, stvarnost, vrijednost i istina, relativni – uvjetovani medijima budući da su stvoreni od medija? Služe li mediji činjenicama, ili su mediji ti koji stvaraju činjenice?

Stoga smatram da je Katolička crkva u Europi pozvana promicati određeni kulturni program koji će potaknuti dosljedno i kršćansko promišljanje o tome što je i kakav bi trebao biti zajednički europski dom, ali koji će prije svega biti u stanju odgovoriti današnjemu čovjeku tko je on i kako se ozbiljno i profesionalno suočiti sa životnim pitanjima čovjeka današnjice.

Dobro su nam poznati rezultati što su ih polučile »lažne antropologije«, a koje su nam promovirale totalitarističke ideologije prošloga stoljeća. Što bismo tek mogli reći o aktualnoj i općeprisutnoj individualističkoj i potrošačkoj viziji čovjeka? Europskom je čovjeku potrebno, s apsolutnom uvjerljivošću i svježinom, ponovno ponuditi antropološko viđenje koje se nalazi u osnovi kršćanskoga humanizma.

Unatoč svim zamršenim, pogubnim i krivudavim putovima kojima tijekom povijesti ide Europa, ona je toliko toga pridonijela na području kulture, misli, znanosti i umjetnosti te ostala prostorom koji je dopustio da mu kulturu oblikuje kršćanstvo. U Europi postoje suprotne ideje, ali ipak postoje

ideje! Mi smo pozvani da se među te ideje ponovno uvede red, jedinstvo i smisao.

7. Obrana i promicanje vrijednosti. Presuda Europskoga suda

Kako bih približio zamršene situacije s kojima se, na europskome prostoru, kao vjernici i kao Crkva trebamo suočiti u obrani i promicanju vrijednosti koje su vlastite kulturi prosvjetljenoj evanđeljem, osvrnut ću se na »slučaj Lautsi«, odnosno na presudu o križevima u školama u Italiji, bolje rečeno na pitanje vjerskih simbola u javnome prostoru.¹⁵

Naime, Veliko vijeće Europskoga suda za ljudska prava u Strasbourgu je 18. ožujka 2011. godine velikom većinom glasova (15 za i 2 protiv) presudilo da se izlaganje križeva u javnim školama u Italiji ne protivi *Europskoj konvenciji o ljudskim pravima* i time potpuno odbacilo presudu Sudskoga vijeća (sastavljenog od 7 sudaca), od 3. studenoga 2009. godine, koje je jednoglasno presudilo protiv izlaganja križa. Točnije, Veliko vijeće je zaključilo da izlaganjem križa u javnim školama nije povrijeđen čl. 2.¹⁶ Protokola br. 1 *Europske konvencije o ljudskim pravima*, a to je pravo na odgoj djece u skladu s uvjerenjem roditelja.

Sažeto, konačna presuda Velikoga vijeća tvrdi da (obvezna) nazočnost križeva:

- ne krši pravo roditelja da osiguraju djeci odgoj u skladu sa svojim vjerskim i filozofskim uvjerenjima;
- ne krši slobodu mišljenja, vjersku slobodu niti slobodu savjesti;
- ne stvara diskriminaciju;
- psihološki ne šteti djeci.

Sud se nije ograničio samo na iznošenje tvrdnje da prisutnost križa ne krši ljudska prava, već je iskoristio prigodu pojasniti važne točke koje mogu poslužiti kao uporišne za različite situacije s kojima smo se danas i sami pozvani suočavati na našem području:

1. Sud je potvrdio da je neophodno poštivati načela supsidijarnosti i slobodu procjene koja je vlastita svakoj naciji, ponajprije u osjetljivim pitanjima koja se odnose na posebnosti identiteta i tradicije u pojedinim zemljama.

¹⁵ Usp. Izvješće mons. Alda Giordana, posebnog izaslanika i trajnog promatrača Svete Stolicе pri Vijeću Europe na 41. plenarnom zasjedanju CCEE-a u Tirani, 30. rujna 2011. godine, Arhiv CCEE, St. Gallen.

¹⁶ Čl. 2: »Nikome neće biti uskraćeno pravo na obrazovanje. U obavljanju svojih funkcija povezanih s odgojem i poučavanjem država će poštovati pravo roditelja da osiguraju odgoj i poučavanje u skladu sa svojim vjerskim i filozofskim uvjerenjima.«

2. Možda je najzanimljivija tvrdnja, koju je iznio Sud u veoma opširnom obrazloženju, upravo ta da je laičko stajalište, laičnost, samo jedno od uvjerenja, jedno od »vjerovanja« istoga dostojanstva kao što su i ostala, ali ne više neutralno prema drugima. Riječ laičnost ne znači isto što i neutralnost. Ako se jedna država poziva na to da je laička, a protivi se religiji, to nipošto ne znači da je neutralna. Naime, u Europi ne postoji suglasnost o definiciji laičnosti.

Europski sud se u presudi opredjeljuje za koncept neutralnosti, a ne laičnosti. To što neka država »treba« biti neutralna, ne znači da »treba« biti laička.

3. Glede neutralnosti države, Sud precizira nešto vrlo značajno. Neutralnost se odnosi na »djelovanje«, a ne na »bit« države; odnosno: obveza neutralnosti odnosi se na djelovanje, a ne na duboku narav države, na njezinu bit. Sud ne poseže za kompetencijama koje se odnose na narav pojedine države. Svaka država živi prema vlastitim postavkama, filozofskim i religijskim uvjerenjima, kao i prema tradiciji, te je slobodna u odlukama hoće li biti laička ili konfesionalna, želi li dati posebnu važnost većinskoj religiji ili pak izabrati put bilateralnih ugovora, odnosno konkordatski model... Kada bi se Sud izjasnio o naravi pojedine države, postao bi novi duhovni autoritet, iznad države. Time bi riskirao upad »u teokraciju religije ljudskih prava«.

Država, dakle, ima slobodu sama odlučivati o svojoj naravi, ali i dužnost »djelovati« neutralno i nepristrano, odnosno treba jamčiti odgojnu i vjersku slobodu i pluralizam, kao i slobodu savjesti svim svojim građanima. Država mora jamčiti da ne postoje nikakve forme indoktrinacije. Prisutnost križa u školama ne krši odgojni pluralizam, jer je riječ o pasivnom simbolu koji ne »indoktrinira«, koji ne zahtijeva nikakvo djelovanje, jer po sebi ne prisiljava na bilo kakvu molitvu niti neophodno poziva na štovanje. Uznemirujuće djelovanje križa na emotivnoj razini, na što se tužila gospođa Lautsi, nije dokazano. Prisutnost križa prema tome ne krši nikakva prava.

Ukoliko se neutralnost, koja treba biti zagarantirana, odnosi na djelovanje a ne na bit, onda je jasno da neka konfesionalna škola, na razini odgojnog djelovanja i na vjerskom području, može biti »neutralna« (odnosno sposobna poštivati slobodu) jednako kao i laička škola.

Načelno, ako se pridaje veća važnost nekonfesionalnim školama od škola koje djeluju prema kršćanskim načelima, podrazumijeva se određeni apsurd, izražen stavom da su nekonfesionalne vrijednosti prihvatljivije za odgoj i opće dobro od kršćanskih vrijednosti. »Prazan« zid, na kojemu nema nikakvoga simbola, nije »neutralniji« od zida »ispunjenog« simbolima koji odražavaju bogatstvo vlastitoga identiteta i pripadnosti.

4. Presuda ruši i uvriježeno krivo mišljenje po kojem demokratski sustav podrazumijeva laičnost. Pri izricanju prve presude suci su se vodili ovom logikom: demokracija zahtijeva odgojni pluralizam, a odgojni pluralizam je zagarantiran samo po konfesionalnoj neutralnosti (laičnosti); dakle, društvo koje želi biti demokratsko mora biti laičko.

Ne bi trebalo smetnuti s uma da moderna demokracija nije plod laičnosti, naprotiv ona vlastite korijene vuče iz kršćanske tradicije. Dovoljno je uočiti kršćanske korijene pojmova kao što su: dostojanstvo osobe, sloboda, prvenstvo prava, jednakost..., koji su u temeljima svake demokracije.

Vjerujem da će pojašnjenje Suda, koje je ovdje sažeto izloženo, otvoriti važne putove daljnjeg produblivanja u europskim zemljama.

Taj znak, kao i slični pozitivni znakovi, pokazuje da naša prisutnost, kao i nastojanje Crkve u europskome prostoru, može donositi plodove i na razini institucionalnih odluka, ukoliko uspijemo izaći iz rezignacije, a posebno ukoliko znadnemo iskoristiti svoje mogućnosti koje su povezane s katolicitetom Crkve. Potrebno je pratiti događanja i ustrajati u nastojanju da se čuje glas Crkve, bilo putem kontakata sa zastupnicima i članovima vlada, bilo putem pisama upućenih raznim institucijama ili preko seminara, bilo prisutnošću u medijima jer su europske institucije jako osjetljive na javno mnijenje.

Zaključak

Aktualna financijska i gospodarska kriza pokazuje krhkost postojećeg europskog zajedništva, a istodobno i potrebu da se ono jača. Ponovno se vraća pitanje zajedničkih vrijednosti. Ivan Pavao II. je već u enciklici *Centesimus annus* (*Stota godina*) rekao da je komunizam propao zbog svojih krivih antropoloških postavki. Ali *Centesimus annus* poziva na oprez i s obzirom na činjenicu da formalna demokracija nije dostatna jer se njome lako manipulira. Naime, političku demokraciju ne treba prije svega shvatiti kao sinonim za relativizam na području moralnih vrijednosti.¹⁷ Potrebno je pomoći sekulariziranom europskom društvu da se vrati antropološkim temeljima na kojima je izgrađena Europa i bez kojih vladavina prava, kao i poštivanje ljudskog dostojanstva završavaju u samouništenju.

Temeljni doprinos što ga je Crkva pozvana dati Europi jest naviještanje i svjedočenje evanđelja, čega se Crkva ni pod koju cijenu ne može odreći. Europljani traže Boga, bilo svjesno, bilo nesvjesno. No, veliko je nepoznavanje

¹⁷ Usp. IVAN PAVAO II., *Stota godina – Centesimus annus. Enciklika prigodom stote godišnjice enciklike Rerum novarum* (1. V. 1991.), Zagreb, 1991., peto poglavlje, 53–61.

kršćanstva. Rasprava koja je obilježila proteklo razdoblje, a u kojoj se raspravljalo o kršćanskim korijenima našega kontinenta, bolno pokazuje koliko se o biti kršćanstva u Europi vrlo malo zna.

Zašto nije postojala suglasnost da se u nacrt europskog ustava unese *Invocatio Dei* i spomen kršćanskih korijena? Jedni su mislili da bi to bio privilegij, kao da se radi o nekom kolaču koji treba podijeliti; drugi su držali da bi se spominjanjem kršćanstva nanijela šteta drugim religijama, posebno islamu; neki pak da bi to predstavljalo opasnost za laičnost Europe, dok su drugi branili teoriju po kojoj je vjera isključivo privatna stvar. Izostalo je, međutim, istinsko promišljanje o tome što je zapravo kršćanstvo?

Kao kršćani postavljamo si sljedeće pitanje: Je li Isus Krist došao na zemlju zbog povlastica? Je li Bog koji iz ljubavi umire na križu opasnost za braću muslimane? Je li evanđelje, koje jasno razlučuje između onoga što se duguje caru i onoga što se duguje Bogu, opasnost za laičnost? Koje značenje danas u Europi ima riječ kršćanstvo, ili riječ Bog, ili riječ religija? Zašto nekima i sama riječ kršćanstvo u ušima odzvanja kao opasnost za Europu?

U srcu kršćanstva nalazi se sablazan i paradoks rassetoga Božjega Sina; »smrt Božjeg Sina« koja nadilazi one »smrti Boga« o kojima su govorili Hegel, Nietzsche i Heidegger. Božji Sin na križu pronašao je čovječanstvo ondje gdje se ono nalazilo. Ako je Europa upala u napast sekularizacije, odvajanja od Boga Isusa Krista, Sin Božji nije napustio tu Europu, nego je traži upravo u tom ponoru. Na križu je iskusio napuštenost Očevu kako bi na sebe preuzeo napuštenost koju osjeća današnji europski čovjek. Da bi postao bliz »sekulariziranom« čovjeku, Krist je sam na sebe uzeo »sekularizaciju« i trpio zbog nje. Isus Krist je već dao život za našu Europu.

Uskrsli je obećao da će biti s nama »u sve dane – do svršetka svijeta« (Mt 28,20). Važno je otvoriti oči kako bi se prepoznala njegova nazočnost i njegovo djelovanje u Europi gdje god se naviješta njegova riječ i gdje su dvojica ili trojica sabrana u njegovo ime u međusobnoj ljubavi koja očituje njegovu nazočnost (usp. Mt 18,20), zalažući se za pravednost i solidarnost, za mir, opraštanje i pomirenje.

Uskrsli nam svjedoči da postoji vječnost, da postoji raj i da na život treba gledati u svjetlu vječnosti, a ne samo u svjetlu povijesti i tijeka vremena što ga provodimo ovdje na zemlji. Upravo perspektiva vječnosti najveći je doprinos što ga Crkva može i treba dati čovjeku današnjega vremena u Hrvatskoj, u Europi.

Summary

**THE CHURCH'S CONTRIBUTION TO EUROPEAN COMMUNION
AND IDENTITY**

Josip cardinal BOZANIĆ

Archdiocese of Zagreb
Kaptol 31, p.p. 553, HR – 10 001 Zagreb
uzgnadb@zg.t-com.hr

In this presentation the author speaks about the significance of the Church for the building of European communion and identity. The author poses a number of questions: What is Europe, what is it like and what should it become? What is European communion and what is European identity? What are the fundamental values for humanity that the Christian faith impressed, as it were, on the European identity? What role does the Church have in relation to Europe and its latest processes? What special contribution is the Church called upon to make in building the common European home? And where is Croatia in all this? The author approaches these questions in the context of the challenges facing the Church in the contemporary times by taking the perspective of and relating these challenges to the historical moment Croatia is currently facing. The presentation is the product of reflection that matured during the author's decade of ministry to the Church in Europe (2001 – 2011). During that time, he held the offices of the Vice President of the Association of the Catholic Bishops' Conferences of Europe (CCEE), the observer member of the Commission of the Bishops' Conferences of the European Community (COMECE), and the head of the Zagreb Church in Croatia which went through a violent isolation during the communist totalitarianism, started, more recently, a process of spiritual and material renewal, and is faced now with the processes of building a new European communion.

Key words: Church, European institutions, culture, identity, human rights, Christian symbols, new evangelisation.